

*Милош Кнежевић**

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ПРЕОБЛИКОВАЊА СВЕТА

ХРОНОПОЛИТИЧКЕ ГРАНИЦЕ ЕПОХЕ

Осврт на протеклих 20 година извире из наглашене потребе разумевања времена које смо само на изглед оставили за собом. Искуство проживљене прошлости немерљиво утиче на осмишљавање савременог живота. Поуке из обилних искустава су, међутим, веома разнолике и противречне, чак искључиве. Учинци противречности извиру из дубоких разлика у интересима и супротности интерпретативних позиција тумача. Потпуније сагледавање двоиподецнијских токова у свету, на подељеном Старом континенту, у балканском региону, на српском простору и у Србији, није оптерећено само егзистенцијалним субјективизмом него и стереотипним идеолошким предразумевањима. Које су, уосталом, прихватљиве разделнице прошлости и садашњости у недавном времену? Уколико се временска супстанца скорије прошлости одреди мимо баналног децималног сујевеља, „округлих бројева“ и нумеричке магије календара, отвориће се могућност понирања са површине ка непрозирној дубини догађаја. На шта, заправо, указује незаобилазно помагало календара?

Могу ли се на првих 20-25 година 21. века применити гипка правила која мимо омеђености година, месеци и дана календара, саобразно забележеним догађајима, одређују почетак и крај векова у размерама епоха? Зар се не чини да су појединим вековима дејством догађаја продужавана или скраћивана трајање. Као да су се у таквим вековима периоди и крупније масе времена у лику епоха, изливале и уливале у матичне токове модерне историје, мимо и упркос разграничења календара. Одатле се повремено чинило као

* Имејл адреса: milosk952@gmail.com.

да продужени век са протегнутим збивањима не жели да се опрости од свог трајња, или пак, да се скраћени век, притиснут утегнутим догађањима, окончава и пре календарског истека.

ДУГА ПРОСТОРНА ОБЛИКОВАЊА

У вертикално и хоризонтално хијерархизованом свету светска политика је представљена кроз распоред државних и националних, трансдржавних и транснационалних актера. Дискриминисани су они актери који су ближе геополитичком дну него врху, и они са периферије удаљене од средишта геополитичке моћи. Глобална моћ није само предмет спољашњих представљања; та моћ другима, такође, представља своју висину и дубину, опсеге и домашаје. Театрализовање политике у глобалном позоришту моћи је својство политичке праксе носилаца додељених и присвојених улога. Драма која се одвија у простору, према простору се односи као према црном објекту уносних вредности.

Политекономска просторност унутрашње и међународне политике као геополитике није, међутим, једино својство политичког феномена, али је својом аксиоматиком неизбежно. О егзистенцијалном значају просторне димензије политике сведоче управо ратни догађаји на Балкану, у Европи и свету који су се одвијали на размеђу векова и у наставку, током прве две-три деценије 21. века. У историјским секвенцама при крају прошлог столећа и завршетку Хладног рата на источном и југоисточном делу Старог континента испољила се сецесиона *територијална динамика*. Динамизовање историје је водило ка разлагању сложених словенских држава и промени њихове просторне, ресурсне и популационе величине, снаге и улоге.

Унутрашње територијалне деобе и спољашња разграничења на совјетском и југословенском простору постепено су стварали уверење о друкчијим историјским смеровима догађања. Све осетнија геополитичка телеологија указивала је на драстичне преокрете у националним и државним припадањима и неприпадањима европском Истоку или Западу. Постхладноратовско ресателитизовање земаља экс-Истока збивало се у транзитним координатама геополитичких приближавања и удаљавања, спајања и раздвајања, уситњавања и укрупњавања. Тумаче навикле на непобитно важење хелсиншке забране насилног мењања државних граница у Европи, токови

територијалних деструкција и реконструкција су затекли неприпремљене.

Текућа територијална динамика међудржавних и међунационалних разграничења после слома комунизма и реалног социјализма упућивала је на поимање дуготрајних а тиме и старих политичких преобликовања простора. Тако се у тежњама сазнавања промењеног карактера дела Европе на Балкану указивала нарочита *спацијална морфогенеза*. У историјским условима живота нација и држава просторно обликовање се исказало као резултанта дејства геополитичких константи дугог трајања. Потврдило се да простор националног државног (з) бивања није статичан нити заувек изједначен са истим местом, положајем и величином. Укратко, ма колико се тежило равнотежи и непроменљивости националних и државних граница, оне су у историјским токовима променљиве.

У препознавању територијалног разарања једне нације и државе делује, међутим, немала опажајна сметња: да оно што се споро одвија и што је зачето у дубљој прошлости, није довољно диференцирало од ефемерних геополитичких реакција. Споро делујуће просторне промене нису јасно уочаване па су тумачене као недавно узроковане, мал'не пред очима савременика. Нису препознавани старији мотиви и интереси актера, често толико стари да су обликовали истрајна национална и државна становишта. Разлика између замућене перцепције геополитичких константи и оштре перцепције варијабли покатакд је била толика да је потхрањивала разисторијску заблуду да је баш све што ваља и не ваља зачето и развијено у садашњости. Неусклађена перцепција старог као релационо константног и новог као историјски релативног и варијабилног, прослављала је вршни тренутак тумачења као једину основу свевласног презентизма.

ГЕОПОЛИТИЧКА ЈЕДНАЧИНА

Уочавање савезничког обликовања политичког простора на Балкану и у Европи упућивало је на сличне ситуације из прошлости, али и на циклична понављања историјских дешавања. Неким европским народима старе победе у два светска рата приказале су се у разочаравајућем светлу нових пораза у декомунизуюћој транзицији. Стари пријатељи преобразили су се у нове противнике. Дошло је до

преобликовања међународног система који је усаглашен на Јалти фебруара 1945. и Потсдаму јула-августа 1945. године. У завршници Другог светског рата је, дакле, договорено и разграничење интересних сфера између окупљених западних и источних савезника. Договор спочетка 20. века је био на снази до саморазлагања СССР-а 1989. и пада европског комунизма на размеђи миленијума.

Савременици смо, дакле, завршетка више од једног века дуге версајско-јалтске епохе поретка света (1919-1989-2000-2025). Реч је о несвакидашњој, вишегенерацијски обухватној појави која ће, сасвим извесно, у наредним годинама произвести неслућене промене. Садашња разделна секвенца је у знаку убрзаног мутирања уздрманог међународног поретка. Руше се досадашње савезничке и ривалске навике. Свет се мења у правцу који може довести до стабилности и просперитета, али и до губитка равнотеже и милитантних малформација у сукобу Истока и Запада, севера и југа. Евроамерички Запад већ није оно што је до недавно супериорно представљао, као што ни евроазијски Исток више није инфериоран као што је донекоћ био. Магнетни пол глобалне моћи се померио и ослабио. Амплитуде слабљења и снажења сила у поларизованом свету настоји да протумачи геополитика, односни геополитикологија.

Мало шта у међународним односима може да се схвати без геополитичких тумачења, али уз нужну свест да баш све на међународној позорници није и не може бити само геополитика. Јер, ни савремена геополитика – схваћена као пракса и теорија – више није дословно оно што је била у империјалним временима рађања. Савремена критичка геополитика обогаћена је многим саджајима које је родило модерно и постмодерно доба. Геополитичка теорија те садржаје није само преузела и пригрлила већ је понеке од њих произвела својим методама, унутар сопственог категоријалног апарата.

САБИРАЊА У ДВОДЕЛНОЈ ЕВРОПИ

Прелаз са апстрактних претпоставки стратегије сазнања међународних политичких односа у протеклих четврт века, тиче се конкретних сагледавања кључне улоге државних и националних актера: Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Руске Федерације, Европске уније и, са овдашње тачке гледишта, Србије,

Републике Српске и Црне Горе, на ширем етнонационалном српском простору. У аутентичном смислу судбина Србије је балканска и европска, али је и Европа (укључујући и онај део који је обликован као Унија) у целини условљена односом са европском и евроазијском Русијом, па и Турском. Одатле је корисно осврнути се на дисхармоничне противречности указања појаве Европске уније на западном делу простора Европе.

Осврт на ЕУ не може бити другачији до критичан. Савремена институционална структура Европске уније је снажно уздрмана сагледавањима из различитих ракурса и перспектива других глобалних актера. На бриселске управљаче се у овом часу гледа заинтересовано, већма неблагонаклоно, са нараслим антипатијама. Под притиском промена у Унији и изван ње приметан је пораст еврореализма који где где прераста у пркосни евроскептицизам. У будућност садашње Уније почели су да сумњају и они Европљани који су у њу доскора слепо веровали. Актуелна дешавања у свету пренула су, међутим, из вишедеценијског сна чак и задрте евроидеологе, приморавши их да се суоче са неочекиваним последицама растура идеализоване евроамеричке прошлости.

На европском делу двојног Запада искрсли су узнемирујући знаци поремећаја савезништва. Новонастала реалност изазвала је неслагања у трансатлантској заједници која су са ове стране океана обележена бригом због могућег „развода“ од партнера у кога се беспоговорно веровало. Полуконтинентална ЕУ проживљава шок „остављености“ од прекоокеанске силе која ју је као Европу на Западу један век помагала и штитила. ЕУ улази у непознати простор и време – просторно/временску зону изнуђене борбе за очување глобане позиције напрезањем властитих снага. Такава упућеност западног дела Европе на сопствене изворе снаге догађа се по први пут после завршетка Другог светског рата и није познато до чега напослетку може да доведе.

ТЕШКОЋЕ ОСАМОСТАЉЕЊА УНИЈЕ

Донекоћ савезнички презаштићени естаблишмент ЕУ, по свему судећи, није био приправан за избијање трауматичне кризе постимперијалног одрастања. То стога, што је предуго пребивао у партнерском комфору евроцентричних заблуда. Врх Уније је из нагомиланих утиска лаких могућности ширења временом развио

позицију пренаглашене самосталности која у изван идеолошкој стварности није постојала. Јер, ЕУ је деценијама била само привидно самосталан чинилац међународних односа. Одатле је разумљиво што спољашња мултиперспективност проматрања помрачења ужег евроунијског на ширем евроамеричком хоризонту није саобразна унутрашњим самоопажањима из „просветљене“ бриселске визуре. ЕУ се, заправо, нашла пред пресудном алтернативом: реорганизовати се и реформисати у правцу осамостаљења, или се договорно и мирно, по хуманијем делу југословенске формуле, раздружити?

У Бриселу се, међутим, мисли другачије. Конфликте на континенту и широм света евромани, концентрисани у телима Уније и деташираним националним владама, још увек проматрају из привидно супериорне перспективе транснационалне и трансдржавне политичке идеологије. Њихова убеђења, испуњена канонизованим евроунијским фанатизмом, раздражује отпор разложног евроскептицизма. Делегирани и кооптирани еврократи су одреда противници тежњи суверенистичких реституција националних државности чланица. Пораст средњеевропског и средњевалканског суверенизма бриселски неолиберализовани естаблишмент тумачи као поткопавање визионарског пројекта транснационалне Уније Европе.

Евроскептике у чланству Уније бриселске еврократе доживљавају као нелојалне отпаднике и симпатизере Путина и Русије. На делу је ширење русофобних геополитичких представа о евроунијској будућности без Русије. У основи таквих представа је сузбијање утицаја и искључење Русије из евроунијских послова. Супротно томе, заговорници сарадње дела Европе у коју спада и Унија, залажу се за сарадњу са Русијом као неминовним и трајним суседом а можда и будућим партнером. Русофобни еврократи налажу, заправо, бескомпромисну евроамеричку борбу против Русије до њеног уништења, мада не знају модалитете самосталног остварења таквог циља? Ескалаторна ирационалност таквог плана огледа се намери да Европска унија, састављена од 27 чланица, стратешки порази Руску Федерацију као евроазијску и глобалну мегасилу? Апсурдно, али много пута, уз хушкачке покличе изречено у аулама Брисела.

Поделе у ЕУ су одиста све видљивије и оне се продубљују. У границама ЕУ се, свакако, не може превидети растућа идеолошка и политичка подела између евроглобалиста и евросуверениста. Усред токова глобализације и деловања њених глобалистичких доктринара, обнавља се постколонијални и постимперијални дискурс суверенизма. Бриселски естаблишмент не прихвата ослобађајући потенцијал националног и државног суверенизма. Евросуверенисти нису, заправо, они који се залажу за јачање наддржавне федералне суверености ЕУ, него они који теже већој самосталности суверених националних држава у њеном саставу. Евросуверенисти, такође, не одбацују неминовну евроглобализацију али је не тумаче глобалистички на евроунијски начин, већ као глобални наступ одмерено унионизованог дела Европе, ка другима и међу другима.

СУЖЕНО ВИДНО ПОЉЕ ЕУ

Лако је опазити да се у савременој Европи одвија сукоб идеја и погледа на свет. Моноцентричност западноевропских назора бриселске Уније оспорава се са полицентричних становишта. Самоизабрану еврократију је, по свему судећи, погодила перцептивна недаћа „слепе мрље“ која сужењем видног поља онемогућује сагледавање стварног европског положаја и улоге. Још горе, на делу је политички *скотом*, стање у коме се чак и ноторне чињенице у врху ЕУ не виде, иако их сви други опажају. У процесу идеолошког и политичког *скотомизовања* естаблишмент ЕУ испољава неспособност тачног уочавања геополитичке реалности. Што из неспособности полуобразованих еврократа, што из идеолошке заслепљености и избегавања увида у ослабљени положај, ствара се мњење о светлим перспективама ЕУ у будућности. ЕУ се уз бројна порицања, споро и са кашњењем, суочава са последицама кризног стања које је већ наступило а које се још увек не спознаје нити признаје.

Истовремено и шире гледано, актери и следбеници друкчијих визија Европе, из Америке, Русије, Кине, Ирана, Турске, ЕУ доживљавају другачије па и супротно. Евроунијском нарцизму супротстављена су разложнија ставновишта о дубоко условљеној и подељеној Европи; Европи на Западу каква одиста јесте а не онаквој каквом се идеализовано представља кроз интеграциону и безбедносну оптику Уније. Европа Уније се заправо налази у искушењима

превазилажења нарцистичког самозаваравања безалтернативном унионистичком перспективом. То претпоставља спознају да на супрот бриселског становишта да је ЕУ наддржавни чинилац ослобађања европских народа „на европском путу“, стоји супротно становиште незадовољних, да је народима у Европи потребно ослобођење од централизоване, бирократизоване и сукобима склоне ЕУ.

Заснован на различитим интересима савремени мултиперспективизам исказао је мултиполарност најснажнијих глобалних актера. Урушавање евроамеричког униполаризма није изазвало само диференцирање већине у остатку света спрам Запада, него и диференцирање на до недавно идеолошки и геополитички хомогеном Западу. Формирана на проширеном западу Европе, ЕУ је постала жртва колективистичког наддржавног светоназора. Унионизам је предуго натуран као једини вестернистички модел народима и државама Старог континента. Криза парцијалног геополитичког пројекта ЕУ учинила је упадљивом заташкану дволичену и дводелну целину европског простора. Све је приметнија стварност неуједначене, неуједињене и ослабљене Европе. Унија Европе не само да је мање пространа од Европе као континента, него је, упркос претензијама да ширењем досегне њену укупну просторну величину, трајно осуђена на тек делимично бивство. Делимична а претенциозна ЕУ одатле није разрешење проблема континенталног нејединства већ његов кризни извор.

ПРИВЛАЧНОСТ РУСКИХ РЕСУРСА

Никад није згорег подсетити на наизглед познате чињенице. Зато поновимо питање: могу ли еврократе да докуче кризом замрачену стварност евроунијског положаја? Европа је у западном делу релативно територијално скучен и ресурсно оскудан део Старог континента. Далекосежна потреба допуне сировинских мањкова по ко зна који пут упућује постколонијалну и постимперијалну Европу са Запада на богати руски и блискоисточни ресурсни простор. Док је на хаотизованом Блиском Истоку Евромерици још увек могуће неометано рабљење нафте и гаса, на руском евроазијском простору то више није могуће.

Самозаштитним наступом током две ипо деценије у Путиновој ери (2000-2025), руски цин је у великој мери зауставио даљу експанзију и експлоатацију јефтених енергетских и

минералних сировина. Навикле на лак приступ и ниске цене руских енергената земље ЕУ, нарочито Немачка, обреле су се у структурно дефицитарној економској ситуацији. Русији су због рата у Украјини уведене санкције и геоекономска размена са ЕУ је обустављена. Вишедеценијске полуге економског развоја западне Европе на челу са Немачком су се, макар и на одређено време, искривиле и напукле. ЕУ је одрадила посао трговинског ембарга на властиту геоекономску штету, широко отвориши врата застоју раста и рецесији. Темељну геоекономску разумност размене са Русијом потисло је геополитичко безумље дела Европе у Унији. Самолишавање енергетског ослоња „пакетима“ санкција, ЕУ је уз америчку сагласност вољно прекинула сарадњу са Евроазијом.

Застој у освајачком ширењу ЕУ на просторе земаља кандидата увео је тај агрегат у структурну кризу оне визије и оне праксе у којој се геоекономска доминација над Русијом деценијама подразумевала као саморазумљива. Украјински рат који је избио 2022. зачет је „снајперском револуцијом“ на Мајадану 2014. Разочаравајући губици претрпљени у Украјинском рату снажно су пољуљали тријумфалистичка уверења љубитеља освајача попут: Наполеона, изазивача Кримског рата, Фрање Јосифа, Вилхелма, Хитлера. Постимперијалано ширење ЕУ и НАТО на руски Исток је после 35 година заустављено и, вероватно, на дужи период осујећено. И поред евроамеричког фантазирања о територијалном распарчавању и подвлашћавању руске државе, савремена Русија је одолела. Показало се да су евроамеричка и евроунијска настојања поступног територијалног освајања и nanoшења дефинитивног пораза Русије, у стварности ратне конфронтације остала неостварена. Непредвиђене околности нагнале су евроамерички Запад на преиспитивање геополитичких постулата.

СУКОБ ЗАПАДА СА РУСИЈОМ У УКРАЈИНИ

Сукоб Русије и Украјине је историјски сложен и вишезначан. Уместо коначног тријумфа трансатлантског Запада над постсовијетском Русијом неочекивано се десило нешто друго, што се још одвија. После „старог“ Хладног рата обновљен је други Хладни рат у постмодерним хибридни облицима. У том рату се до малопре економски снажан и просперитетан део Европе институционално сабран у Унији, суочио са реинтегрисаном и оснаженом Русијом. Догодило се то на пројектованој трајекторији евроунијског ширења на простор који је по површини приближан величини Немачке и Француске заједно. Сукоб се догодио у Украјини која је уједно – хтело се то или не хтело – постсовијетски простор неодречне интересне сфере Русије. И више од тога, ратном конфронтацијом опожарени простор Украјине је историјски, формативни и идентитетни простор руског народа, државе и православне цркве.

Рат у Украјини сведочи да је упорним настојањима руске дипломатије и армије оспорена легитимност западних одлука и заустављено евроунијско ширење на европски запад Русије. Застојем је негирана евроамеричка политика деструкције руског простора распарчавањем и превођењем у западни табор пољубљаних рубних земаља. Украјина је величином и положајем територије, бројем становника, богатством ресурса, духовним, културним наслеђем и снагом армије, била држава која, према европском мерилима, није била ни мала ни слаба. Но, применом стратегије посредног прилажења и прокси-рата, Запад је систематски умањивао моћ Русије, истовремено пренаглашавајући војну снагу Украјине. Нити је Украјина била сила која може да одоли у сукобу са хипернаоружаном нуклеарном мегасилом, нити је осавременењена Русија била лако рушљива „локална сила друго реда“.

У обневиделом потцењивању стварне економске, технолошке и војне моћи Русије састојала се почетна перцептивна грешка западноевропских ратовођа. Грешка несагледавања и несхватања је, међутим, континуирани део рђаве традиције историјских грешака западног империјализма чије модерно порекло је у Наполеоновим ратовима. Познато је да ниједна западна инвазија на Русију у исходу није била успешна, како некада тако и сада, а сада можда и више. Порази су се понављали стога што енормни геополитички апетити Запада нису били праћени реалистичким самообуздавањима и

самограничењима. Изостајале су тачне процене домета експанзије и могућности освајања, те су се предузимане ратне експедиције окончавале западним поразима који су померали границе држава у Средњој и Централној Европи.

Изазвани прокси сукоб у Украјини је прекрупан залогaј који је ицрпљујућим дугим трајањем, бројношћу учесника, жестином и опсегом разарања, загрцнуо евроатлантске политичке, војне и безбедносне структуре. Спочетка је Русија интервенисала у форми специјалне војне операције, углавном у подручјима у којима је била дуго угрожована и дискриминисана руска национална већина, пре свега у областима Доњецка, Луганска и Херсона. Продуженим отпором украјинских оружаних снага, уз издашну западну помоћ, успостављен је фронт дугачак 1200 километара. Током трогодишњих борби Русија је успела да задржи, запоседне и стабилизује око 20% дотадашње државне територије Украјине. Те територије су у уставноправној процедури, као географски региони, тј. области уобличени у републике и сједињене са Русијом. Очекивано, Украјина је поступке Русије одредила као агресију, окупацију и анексију, не признајући настало стање као легално и легитимно.

НЕСПРЕМНОСТ НА ПОВРАТНЕ ПОСЛЕДИЦЕ РАТА

Још у југословенској сецесији пандемократски идеализована Европска унија била је уверена да рат на њеном тлу није могућ. У Украјини је избио фронтални сукоб који је подсетио на нерашчишћене рачуне из времена сецесије СССР-а. Показало се да су уверења о безбедном и безотпорном ширењу западних интеграција, противно безбедносним гаранцијама које су дате 1990. Горбачову и Јељцину, оманула при крају униполарног раздобља. Украјински сукоб се испољио као неизмирени данак геополитике великих сила у подељеној Европи.

Прокси рат евроамеричког Запада против нуклеарне мегасиле Русије у Украјини је показао војну слабост ЕУ, неспремне за директни ратни ангажман на „ватреној линији источног фронта“. Без непосредног учешћа НАТО-а и америчке војске, у интензивираној конфронтацији са Русијом ЕУ није способна да се суочи са војним потенцијалом супротне стране. Русија знањем и искуством, те наоружањем и производњом војноиндустријског комплекса далеко превазилази садашње војне капацитете свих чланица ЕУ заједно.

Европске земље и народи који чине садашњу Унију су у протеклих осамдесет година после Другог светског рата живели уравнотежено и, може се рећи, спокојно. Мир им је пружао сигурност и социоекономски просперитет. Те земље после 1945. нису на свом тлу искусиле трагедију рушилачких ратова. Посматрајући ратове са безбедне раздаљине, западне земље су се, заправо, одвикле од масовног разарања и погибије. Ратови су изазивани и вођени на периферији светског система. Када је стварањем коалиција Запад пожелело да интервенише, организоване су неоколонијалне експедиције усмерене на растурање „ремиталачких држава“⁴ неспособних да се успешно одупру.

Током повести асиметричних војних интервенција и локалних ратова, западне управљачке елите су заборавиле на смртоносне потенцицијале сукоба великих сила. Услед несхватања самоуништавајућих могућности Армагедона, у милитантном делу западних Европљана нарасла је ирационалност у расуђивању. Деструктивне последице евентуалног сукоба са изједначеним или јачим противником они нису кадри да разумеју.

Отуда је, такође, разумљиво неприхватање ратоборних политичара да се због неразборите ескалације односа са Русијом ратни сукоб може лако пренети на територије држава Европске уније. Хистеризовани европљани марцијалног типа, високо вероватну могућност да простор ЕУ постане апокалиптично ратно поприште не могу ни да замисле. У комфорној стварности хедонистичког начина живота, одиста је тешко дочарати пребивање у несташцима усред разрушеног и загађеног животног амбијента. Призори ратног девастирања су посматрани само на екранима и односили су се само на друге.

Када садашњи евромилитаристи размишљају о проширењу сукоба они, пре свега, прижељкују ширење украјинско-руског рата преко западних граница Русије. Привиђају им се продори у дубину Евроазије као што је то покушано 1941. применом немачког плана напада на СССР под називом „Барбароса“. Повратни ефекат евентуалног напада и враћање сукоба у властито двориште, евромилитаристи у овом моменту не уврштавају у неповолне последице ратољубља. Да ли рачунају на руску неотпорност, суздржаност и неузвраћање, или на америчку помоћ у критичним кризним тренуцима, остаје нејасно?

Одатле и недоумица: да ли би самостално предузета ратна акција ЕУ са ратним циљем помоћи Украјини у борби против Русије, наишла на додатну финансијску и војну подршку Трампове Америке? Пре ће бити да је солидарност и помоћ Америке ратном мобилизовању ЕУ, већ постала упитна. Америка је усред одлучног преусмеравања геостратешких праваца спољне политике у свету па и у Европи. Са америчким преформулисањем и одрицањем од досадашњих форми војне заштите ЕУ, сасвим очекивано се не слаже група водећих држава, попут Француске, Немачке, Пољске, Италије, Шпаније. Оне би да задрже уходани субординирани и протектирани однос, који Трампова администрација жели да преобрази.

АМЕРИЧКО РАСТЕРЕЋЕЊЕ ЕВРОПЕ

Америка после више од једног века настоји да у своју корист побољша и растерети однос према Европи Уније. Многи Американци растеређивање односа према Европи у Унији доживљавају као олакшање од сувишних прекоморских брига. Америка проактивно мења однос са Русијом спрам које ЕУ испољава, за сада, неизмењено негативан и непријатељски став. Трампова Америка, дакле, жели да сарађује са Путиновом Русијом у правцу расподеле глобалне одговорности и смиривања регионалних сукоба, док би ЕУ, у овом часу, хтела нешто супротно – да се сукобљава и до победе ратује у недовршеном рату?

У стварности се, међутим, тежиште смиривања руско-украјинског сукоба преноси на ексклузивну билатералну релацију Вашингтона и Москве. Суспензијом четвоространог мултилатерализма саучеснички однос ЕУ и украјинским вођством свесно је стављен у други план. То је учињено да би свима било видљиво и знано ко се, у ствари, пита и ко доноси битне одлуке, јер то свакако више нису ни заједно ни одвојено Брисел и Кијев, а поготово не већ осупнути Владимир Зеленски.

Заокретом америчке политике савремени положај ЕУ је по еврократе стресно проблематизован. Отпрва је пробајденовска ЕУ арогантно ислучивала Русију из преговора о украјинском рату, да би недуго потом и сама доживела да буде мимоиђена и искључена из договора великих сила, Америке и Русије. Супротно претензијама да буде уважена као велика сила заштитница Украјине, ЕУ се показала као омаловажени колективни актер чије мишљење није

пресудно за развој догађаја. Што, наравно, не значи да ЕУ неће уложити напоре да поправи свој нарушени углед да би у једном прикладном тренутку била припуштена у разговоре о примирју и миру у Украјини које воде две велике силе.

Порекло садашњег стања ЕУ као аутсајдера у решавању граничних питања Европе Запада је сложено. Чини се као да је средишни естаблишмент ЕУ у конфликту са Русијом предуго настојао да учврсти пољубани интегрисички идентитет сагласно начелу да је ширење ЕУ најјачи доказ њеног постојања. Али, зар је постхладноратовско ширење Запада у Европи уопште било могуће без пресудног деловања Америке? Свакако није, јер су источне границе Уније оцртане у сучељавањима и договорима Америке и Русије. Без помоћи и заштите Америке интеграциони механизми ЕУ слабе и престају. Све више се, заправо, оцртавају непрекорачиве „црвене линије“ евроунијске величине. Контуре те величине не одређује само ЕУ својим територијалним жељама и својом вољом за ширењем, већ реални однос њене моћи према моћи Евроазије коју оличава Русија.

Тешко је, међутим, изнутра и споља ограничити дуго неговани експанзионизам. Изгледа да само реалистична и обазрива Америка може да поучи а можда и приволи садашњи врх Уније на уважавање просторних досега стварне руске моћи. Америчке поуке не испоручују се врху ЕУ само због сизеренске бриге за неизвесну судбину западних Европљана, него и стога што је Америка итекако свесна огромне цене коштања рата у који би без свог пристнка била укључена. Одатле се у опрезнијем делу вашингтонске елите ратоборни европљани третирају као несавесни ратни хушкаци. Постоји свест да уколико не успе у миротворним напорима Америци преостаје да путем билатералне дипломатије постигне договор и колико-толико умањи штету спасоносним гарантовањем мира са Кремљом.

РУСОФОБНО ПОРИЦАЊЕ СТВАРНОСТИ

Предуслов за деескалацију евроунијског прокси сукоба са Русијом је превазилажење русофобних становишта. Таласи русофобије некада и сада, били су у функцији оправдања сукоба са Русијом у континуитету њених различитих државних облика. Оживљавање традиционалне русофобије – у Великој Британији, Америци под Обамом и Бајденом и међу бирократама из ЕУ

– изазвано је заустављањем евроамеричког прилажења руским границама од малодушних времена Горбачова и Јељцина. Деловали су, међутим и други фактори, попут прекида уносних економских веза и ширења руског економског и војног утицаја у неким деловима света који су од интереса средиштима западне хемисфере. Зато се садашњи застој територијалне експанзије на западној страни тумачи као пропуст некажњавања Путинове агресије а не као самоодбрана Русије. А заправо је реч о сломену агресивне европске идеологије која је вековима нападала империјалне и колонијалне подухвате. Застој у евроамеричком ширењу на еввроазијски Исток тумачи се, дакле, као почињена грешка а не као гњили плод нагомиланих заблуда.

Русофобна појама најизраженија је међу малим постсовјетским државама насталим после распада СССР-а. Тзв. новоевропске земље недовршених транзиција су из безбедносних разлога брзо прикључене ЕУ и НАТО-у. Устрашене сопственим сећањима, иако ништавних војних способности, оне свакодневно упућују позиве на крсташки рат против источног суседа кога доживљавају као „Империју зла“. Инсталисане клијентистичке елите у већини држава чланица ЕУ настоје на укључивању у украјински рат који би по чл. 5 уговора Алијансе уместо њих фактички водио други и јачи у својству пожртвованог заштитника.

Нису, међутим, сви политичари у ЕУ жељни рата са Русијом. Док се неке мале и нејаке државе својски труде да створе погодну атмосферу за војни одговор због наводне угрожености од претње „руске инвазије“, дотле разборитији лидери неких чланица ЕУ, попут Мађара Виктора Орбана и Словака Робета Фица трагају за миротворним солуцијама решавања кризе. Хушкање на ескалацију и прекогранично ширење украјинског сукоба углавном врше гротескна вођства оних чланица ЕУ које укупним капацитетима нису кадре да поднесу аликвотни финансијски и војнички терет директне оружане конфронтације са Русијом. У нескладу бучне ратоборности и недораслих војних способности садржан је дијаболични парадокс глобалистичких елита земаља у блиском руском суседству.

На ужас европских штићеника, САД већ практикују умањење прескупе улоге заштитника. Док Американци разрађују план премештања и повлачења трупа из европских база, међу фрустрираним еврократама расте утисак остављености. Узнемирена вођства тих

земања се суочавају са геополитичком изнудицом преузимања конкретне одговорности за последице војног немара који је у нескладу са милитантним дискурсом. Невоља је, међутим, у томе што је за организовање и наоружавање посебне војске Уније неопходно дуже време са којим, по свему судећи, актуелна еврократија из центра и са периферије ЕУ, не расположе.

ПРЕРАСТАЊЕ ПРОКСИ-РАТА У ДИРЕКТАН СУКОБ

Из војне и политичке инфериорности ЕУ по себи и за себе, извире недоумица о евроунијској способности да схвати радикалну промену америчког становишта под другим председничким мандатом Доналда Трампа. Пред западноевропљанима сада више није само проблем како да схвате хостилизовану Русију (и Кину) него и како да разумеју непријатне, чак непријатељске потезе свог доскора поузданог прекоокеанског партнера. Створена је за неке чудна а за понеке и чудовишна историјска ситуација која захтева преиспитивање и редефинисање стратешких циљева ЕУ, а потом и прилагођавање понашања према поремећеној евроамеричкој реалности. Преокрет у трансатлантским односима је пред институције ЕУ поставио питање како се заштити од заштитника и обновити нарушени квалитет савезништва; како одобрвољити Трампову Америку а да се она не увреди и додатно не наљути?

Споља изазвани и вођени прокси рат између Русије и Украјине, као две највеће словенске земље, у околностима унутрашњих подвајања у Унији, претвара се у други и модификовани прокси рат у коме би учествовале само неке ЕУ земље док друге, што из неспособности, што из невољности, не би. Уколико би директни сукоб Уније са Русијом ипак избио, катастрофалне учинке таквог сукоба вероватно не би поднела русофобична елита главног инспиратора и стратега „пораза Русије“ – Велика Британија.

Држава која има сопствени Комонвелт, иако после Брегзита није формално у саставу ЕУ, још увек врши утицај и одлучује о судбинским питањима западне Европе. Острвска Велика Британија посредује у трансатлантским односима ЕУ и САД. Као постколонијални репрезент англосаксонског света, та земља има интересе на Далеком Истоку и у индопацифичком региону. Однос према Русији и Евроазији је, међутим, традиционални предмет модерне британске геополитике. Антируска криптолитика Лондона

у саздању и одржању савремене Украјине као против-Русије, одавно је позната руским актерима.

У хипотези директног сучељавања са Русијом, на ратном удару, вероватно, не би била Велика Британија, већ Немачка и неке друге потурене државе са новоевропске „ватрене линије“, попут: Пољске, Чешке, Румуније, Молдавије, Бугарске и балтичких земаља. Тиме би се војна солидарност НАТО симахије ставила на пробу и унутар територије чланица ЕУ.

Релативизовање значаја ЕУ од америчког савезника, као и сучељавање са војном снагом Русије у Украјини, нагнао је разборитије Европљане на промишљање. Бољим али још увек мањим делом свог многонационалног и многодржавног бића у мозаичној ЕУ се све чешће увиђа потреба реализма у односима са партнерском Америком, али и са усиљено непријатељизованом Русијом. Но, до неопходне разумности према Америци и Русији еврократе не доспевају ни лако ни брзо. ЕУ је још увек у идеолошкој осаници која јој отежава разабарање стварних могућности и трагичних утопијских настојања.

Негативна утопија савремене ЕУ заснива се на визији самоодрживе Европе, без онога дела европског континента на коме је Русија. Тачније речено, ЕУ одбацује велики део простора Европе на истоку, који по историјском идентитету припада Русији, њеној огромној држави и широј геополитичкој и геокултурној интересној сфери. Идеолози вестернизма ту сферу именују пежоративно „словенски свет“, „руски свет“, „Евроазија“ итд.

Насупрот таквим „цивилизацијским“ одређењима, претпоставља се да је једина прихватљива Европа она која је у својини Европске уније; ЕУ која чини партикуларну и хетерогену стварност националних држава представљену у Бриселу. Истовремено са унутрашњим присвајањем Европе одвија се и њено спољашње присвајање евро-Истока. У прокламованој тежњи наношења стратешког пораза Русији очитује се арбитарна геополитичка дисјункција: а) уколико Русија схваћена као против-Европа пружа отпор евроунијском ширењу, не може бити део европског света; б) уколико, ипак, пристане на насилну интеграцију и експлоатациону апсорпцију, постаће дозирани и строго контрилисани спољни део политичког простора евроинтегратора. Ово друго је као пуста жеља, наравно, немогуће.

ПРЕОБЛИКОВАЊЕ КОЛЕКТИВНОГ ЗАПАДА

По свему судећи, Западној Европи није лако да изађе из подређеног савезничког положаја. Нарочито уколико не схвата и не зна или не признаје да је подређена. Покушаји осамостаљења се одвијају у обрнутој сразмери спрам дугог западања у структурну зависност од Америке. Побеђена и покорена Западна Европа у последњем великом рату није могла да победи Немачку јер јој је недостајала снага. Други светски рат је изворно био рат на Западу. Да није извојевана победа великих савезника, телурократског СССР-а и таласократске САД са Великом Британијом, Европа би остала немачка. То се ипак није догодило па је Европа је поново геополитички подељена по договореној западно/источној хоризонтални.

После осамдесет година ушушкане подређености западној Европи је тешко да под притиском партнерских намера, наједном осване у одговорном положају војног самофинансирања и доношења битних а скупих одлука. Јер, садашње окретање ЕУ сопственим могућностима није се догодило спонтаним освешћењем у зрењу властитог геополитичког ума, већ спољашњим дејством „пријатељске силе“, усиљено и нагло. Настојање макар и делимичног суверенизовања дела Старог континента у окриљу Уније, дешава се услед редефинисања евроунијске творевине предузетог од агилне администрације у Вашингтону.

Америка је, дакле, променила општи став према ЕУ, као значајном делу Запада, не да би јој одрекла основно геополитичко својство или оспорила историјски идентитет и цивилизацијско припадање, него да би јој прецизније одредила посебно место и улогу у својој глобалној политици. Будући да је до недавно на делу била евроамеричка симбиоза, садашње промене америчке политике реактивно изазивају и промене европске политике.

Трампова Америка у редефинисаним стратешким приоритетима више не одређује ЕУ као једнаког геополитичког партнера, економског сарадника и преговарача у пословима великих сила. У ослонцу на прокламовани примат билатерализма, Америка не уважава ЕУ као једину европску адресу. У много чему је створена нова хијерархија глобалне моћи у којој ЕУ није заступљена и уважавана онако како би желела, бар не до тренутка када буде узмогла да намирује трошкове жељене равноправности. До тада ће ЕУ бити дискриминисана као

ривалски покушај стварања Уније Европе спрам Уније Америке, то јест САД.

Растом евроамеричке супротности постаје све видљивија противречна стварност *колективног Запада* у лику експандираног западног света. Проширени Запад је састављен од изворних и формативних компоненти Европе у Унији и Америке, у евроамеричком споју. Но, у подлози англосаксонског примата је квадратна постколонијална раслојеност на: Сједињене Америчке Државе; Велику Британију са Комонвелтом; раштркане прозападне земље, и најзад; далекоисточни и јужнопацифички Запад. Реченом се мора додати и ЕУ, чиме се четвороугао *колективног Запада* претвара у савезнички петоугао моћи.

Како год, променом схватања америчког заштитног вођства, *колективни Запад* који је конституисала Америка, нашао се усред процеса идивидуације, персонализације и геополитичког сегментирања. Као трансатлантски део *колективног Запада* ЕУ се нашла пред судбоносним изазовом осамостаљења у значењу суверенизовања недовољно делотворне надржавне структуре. ЕУ се, наиме, још није преобразила у федералну „државу држава“, у чему јој препреку чине националне државе које настоје да воде сопствене политике мимо и против одлука Брисела. Одатле се у Бриселу усредиштена ЕУ, истовремено бори против увећања суверености националних држава у њеном саставу и губитка утицаја и моћи у ослабљеном партнерству са Америком. Уз то, Америка из својих разлога подржава европске суверенисте Мађарској, Словачкој, Румунији, Италији, који се противе политичкој надсуверености Уније.

ВРЕДНОСТ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

Најпре и напоследку, у европским и балканским догађајима значајна је улога Србије. Разумљиво је што је српском народу у целини политички јединствена и економски снажна Србија од првенственог значаја. Основа тог значаја су препознати и изграђени, те заступани и примењивани национални интереси у свим деловима српског народа на јужнословенском простору. Као држава, Србија је при том, окосница националног повезивања и јединства делова српског народа који живи на Косову и Метохији као покрајинском делу Србије, у Републици Српској као ентитетском

делу БиХ, и осамостаљеним државама Црној Гори, Хрватској, Северној Македонији и Словенији.

Постсецесиона политичка географија указује да је Србија копнена држава у средишту Балкана чији подужни централнобалкански положај твори њен геополитички и комуникативни значај. Положај и величина Србије су самобитни за Србију, битни за многе друге. Југославија више није медијум Србије као ни других народа, па је постјугословенска Србија у промењеној историјској ситуацији. Етнонационални и верски простор српске настањености је историјски и актуелно опсежнији од државне територије Србије и то савремену Србију обавезује на смотрено и брижно деловање.

У регионалном рачунању времена српске хронополитике последњих четврт века догодио се дефинитивни преображај југословенске у српску оријентацију. Пре тога, од 1991, до 1995. и 1999. сецесиона геополитика је означила стање претварања унутрашњих у спољашње међунационалне односе, тј. претварање односа у једној сложеној држави у међудржавне односе више држава и државоликних ентитета. Србија се вратила на аутентични национални темељ у грађанском и демократском облику. Метаморфоза се одвијала проласком кроз две привремене државне форме: СРЈ, 1991-2003. и ДЗСЦГ, 2003-2006. да би, најзад, од 2006. надаље, постала оно што је била и пре Југославије – Србија.

Према лидерском мерилу вођења оличене политике препознати су: период Слободана Милошевића, 1987-2000; период ДОС-а – Коштуница, Ђинђић, Тадић, 2000-2012, и; период Николић-Вучић, од 2012. надаље.

Од 2000. са српске политичке и јавне сцене отишли су многи актери: премијер Зоран Ђинђић 2003; некадашњи председник Милошевић 2006; Патријарх Павле 2009; патријарх Иринеј 2020; митрополит Амфилохије 2020. Хашком трибуналу су испоручени и потом осуђени Радован Карацић, 2008; Ратко Младић, 2011, Момчило Крајишник, Биљана Плавшић, Војислав Шешел, генерали Павковић, Лазаревић, Ојданић... Западним политичким и казним одлукама евроамеричког Запада је уклоњен скоро читав политички и војни врх Србије, СР Југославије и Републике Српске и некадашње Републике Српске Крајине. Оцена деловања Хашког трибунала ће, сасвим извесно, у будућности доживети историјско преиспитивање и превредновање.

ОБНАВЉАЊЕ КРИЗНИХ ЖАРИШТА

Према мерилу узрочног ланца догађаја, календарски распон протеклих четврт века потребно је протегнути од времена агресије НАТО на СРЈ до наших дана. Није реч само о локалном већ и европски и светски значајном догађају који је драматично утицао на општи карактер међународних односа. Отуда би се у европским оквирима могло прецизније говорити: о међуратном периоду од агресије на СРЈ и Србију 1999, до избијања рата у Украјини 2022. године. Управо у том периоду Србија је била обузета низом појава које у продуженом дејству још увек утичу њен унутрашњи политички живот и спољашњи геополитички положај.

Свакако најкрупнији и најболнији проблем представља насилно, противправно и неправедно отимање Косова и Метохије од Србије, настало после агресије 1999. године. Прекршај међународног права који је том приликом учињен, резултирао је самопрокламовањем и признањем независности лажне државе Косово 2008. Нескривени крајњи циљ насилне сецесије извршене западном војном акцијом је присаједињење тзв. Косова Албанији и тиме мегаломанског формирања тзв. Велике или природне Албаније. На савременом „Косову“ преостали део српског народа живи у неподношљивим условима апартхејда и варварског националног и верског дискриминисања. Проблем насилне сецесије КиМ још ни издалека није решен па се оцртава узнемирујућим контурама „замрзнутог конфликта“.

Иако је Дејтонским мировним споразумом из децембра 1995. после три године рата обезбеђен мир унутар располућене БиХ и гарантовано одржање ентитетског поретка, ни тридесет година потом опасни политички антагонизам није превазиђен. Штавише, исцрпљујућим ратом у Украјини и расцепом у евромеричким односима на почетку Трампове ере, дошло је до забрињавајућег пораста бошњачке експанзивности који угрожава постојање ентитета Републике Српске. Реч је, заправо, о политици мајоризовања и унитаризовања БиХ као босанске у лику хомогене бошњачке државе које, мимо и против јасних дејтонских норми, у ослонцу на нелегални колонијални страни фактор, практикује све ратоборније политичко Сарајево.

Персонализовањем кривице Републике Српске као такве, врши се медијским сатанизовањем и судским прогоном њених изабраних

лидера, пре свих Милорада Додика. Тиме се, заправо, врши други талас криминализовања РС као, како се понавља, „злочиначке творевине“. Истовремено се настоји на развргавању специјалних веза и гаранција које по слову Дејтона, Србија има са Републиком Српском. Намера обнављања кризног жаришта у Републици Српској је у складу са злослутним планом дестабилизовања и хаотизовања региона у склопу кризног слабљења Европске уније и западног војног неуспеха у прокси-рату у Украјини.

БЕСМИСМИСАО КОАЛИЦИЈА ПРОТИВ СРБИЈЕ

У полицентричном пребивању на јужнословенском простору српски народ је на својој кожи осетио стварање и деловање великих и малих, јавних и тајних антисрпских коалиција. Бројни геополитички примери сучељавања Срба са савезима и пактовима упереним против њихових етнонационалних, верско-црквених и државних интереса, могу се пронаћи у прошлом веку у: два балканска и два светска рата, али и вишеетапном сецесионом рату 90-их година прошлог века. Сходно ревизионистичким и реваншистичким интересима настајали су савези етноса, нација, верских група, војних и паравојних структура, покрета и партија, терористичких организација и држава, усмерених против делова и целине српског народа.

Савремена историја, такође, пружа пример стварања антисрпског ланца клијентских држава, полудржава и међународних протектората, у антитетичкој функцији против-Србије. Да није реч само о параноидној устрашености продуката геополитичког полураспада, грдно забринутих за свој опстанак, указују и околности које настају најавама из Вашингтона о повлачењу САД са Балкана а можда и из Европе у складу са MAGA агендом. Неке од темељно пољуљаних евробалканских земаља страхују да ће својевољним нестанком Америке из Европе, можда и оне против своје воље нестати у територијалним вртлозима најновије постамеричке „Нове Европе“. Реч је очигледно о изненађујућим променама у модалитетима евроамеричког протекторског савезништва. Наговештен је, наиме, епохални претовар геополитичког терета у коме би ЕУ што пре требала да преузме финансијско и војно старање над неодрживим сецесионим творевинама каква је, на пример, лажна држава Косово.

Приметно је да су слабости изванамеричког дела НАТО структуре створиле извесни безбедносни вакуум на балканском

простору. Иако је већина балканских земаља већ у НАТО-у, оне са тзв. Западног Балкана, иако теже, још нису у ЕУ. Србија је на становишту да неспорно припада најстаријем делу континенталне Европе на централном Балкану, а преко могућег чланства у ЕУ и гипко схваћеној појави западног света у глобалним оквирима.

Специфичност српског међуположаја је, међутим, у томе што Срби у огромној већини не осећају да по свом националном и културном хабитусу припадају западноевропском, трансатлантском и евроамеричком свету који војнички и ратнички оличава НАТО. Неподударане чланства у НАТО и ЕУ организацији Запада је међу балканским земљама израз разлике у ставовима око опредељења и припадања. Неразрешени међунационални спорови и стари антагонизми потхрањују ресентимане као подлогу сукоба. Како ће се преобликовати досадашњи фактор војне доминације на Балкану? Да ли ће то бити некакав европски НАТО, европска војска или нарочита евробалканска па чак и само балканска војска, остаје да буде одгонетнуто у будућности? Али, не у недогледној будућности јер су многе балканске нације и државе нестрпљиве и нервозне.

Зато је значајно затечено стање војних снага које надзиру мир у протекторатима. У најавама формирања мултинационалне европске војске, уз постојање мировних трупа у постсесесионим европротекторатима у БиХ и на „Косову“, већ су отпочела нова регионална удруживања. У осетном попуштању супериорне контролне улоге Америке, извесно је да предстоји време обнављања старих просрпских и антисрпских савеза у региону. Ма колико је тај циклзам до овог часа изгледао незамисливо, оживљава пракса државног и граничног преуређивања запамћена из окупационих, војноуправних и пртекторских времена немачког Трећег Рајха. У том духу је недавно склопљен трилатерални споразум о војној и техничкој сарадњи старих осовинских савезника и „браће по сесесионом оружју“, Хрватске, Албаније и лажне државе Косово. Тај споразум, који иде у прилог великоалбанских претензија, указује на погоршање ионако крхког стања у региону које не слути на добро.

ПРЕД ИЗАЗОВИМА БУДУЋНОСТИ

Шта напоследку рећи о околностима које обележавају савремени тренутак као резултанту процеса из претходних четврт века? Понешто је поменуто и описано, много шта није. У осврту на битне појаве и њихова кључна својства корисно је подсећање на економски опоравак ратом и санкцијама девастиране српске привреде, као и на даљи раст и развој Србије у транзицији од директне самоуправне економије и друштвене својине, до тржишне привреде и приватне својине. Геокономске показатеље модернизовања и реиндустријализовања растуће економије, потребно је допунити са неколико политичких и геополитичких чињеница.

Србија је у транзиту од Југославије ка самосталном националном представљању реално и уставноправно остварила идеју самосталности и независности као основу суверености. Политичка идеја и идеологија суверености исказана је на националној платформи суверенизма. Као политичка појава суверенизма није настао прихватањем или опонашањем искуства једног броја антибриселски насторјених земаља него, пре свега, као плод зрења Србије као слободне и слободарске земље. Србија се вратила стању националне и грађанске државе европске припадности, што је уједно претпостављало самостално деловање у отежаним међународним околностима. Друго лице суверенизма је избегавање конфликта, дијалогичност и мирољубивост у решавању спорова чему се може додати и тежња ка одржању регионалне равнотеже у форми стабилности.

Прокламована војна неутралност Србије пре свега се односи на неукључивање у западна и источна војна партнерства и алијансе. Вредност идеологије неутрализма је у тежњи избегавања непотребног мешања у конфликте на страни ратоборних политичких и војних савеза, чиме би била угрожена сигурност Србије као државе и свих њених грађана.

Напоследку, ипак је потребно рећи да, колико се трудила, Србија у протеклих четврта века није остварила све постављене развојне циљеве нити испунила сва очекивања на крају посттранзитног и посттранзицијског периода. Иако знатно опорављена и економски оснажена, свакако на вишем нивоу него пре четврт века, Србија још увек није решила тешки проблем територијалне угрожености, који је настао насилном отмицом Косова и Метохије. Упркос томе, као и

приликама у Републици Српској и другде, може се очекивати да ће Србија властитим напорима у околностима великог ресета светског и европског поретка успети да побољша сопствени положај и улогу у балканском региону и у Европи.¹

* Овај рад је примљен 5. фебруара 2025. године, а прихваћен на састанку Редакције 10. фебруара 2025. године.